

”BÖCKER HAR SINA ÖDEN
OCH KVINNOR SIN STYRKA”

Bengt Olof Myrgård

”Böcker har sina öden och kvinnor sin styrka”

Av Bengt Olof Myrgård

I rubriken har två helt olika citat fått smälta samman till en signatur, som jag vill tillägna Forsby i Ed i Norra Tjust. Egendomen ligger i Kalmar län just på gränsen mot Östergötland.

Första delen av rubriken känner de flesta till, om böcker som ofta vandrat ur hand i hand. Orden kommer från romaren Terentianus Maurus. Här har de sin plats, då jag tänker berätta historien om hur ett herrgårdsbibliotek samlats just till Forsby egendom och nu donerats till hela bygden av förståndiga ägare och arvtagare. Du skall strax få höra mer om detta.

Men först ett ord om citatets andra del. Det är stöldgods från en av de bästa kännarna och skildrarna av gränsbygden mellan Östergötland och Småland, där Kind och Tjust gränsar till varandra, Axel Romdahl. Han beundrade kvinnorna i denna trakt. Det är han som kallat dem ”ödmjukt starka”. Dessa ödmjukt stolta kvinnor berättar han om bl a i sin bok ”Som jag minns det” (1941).

Nu vill jag påstå att det är ödmjukt starka kvinnor som ligger bakom det förnämliga bibliotek som samlats på Forsby och nu ingår i Kunskapskällans kulturbibliotek i Västerviks Gymnasium. Det står nu helt till studerande ungdoms och till alla intresserade forskares förfogande. Det handlar om cirka 8000

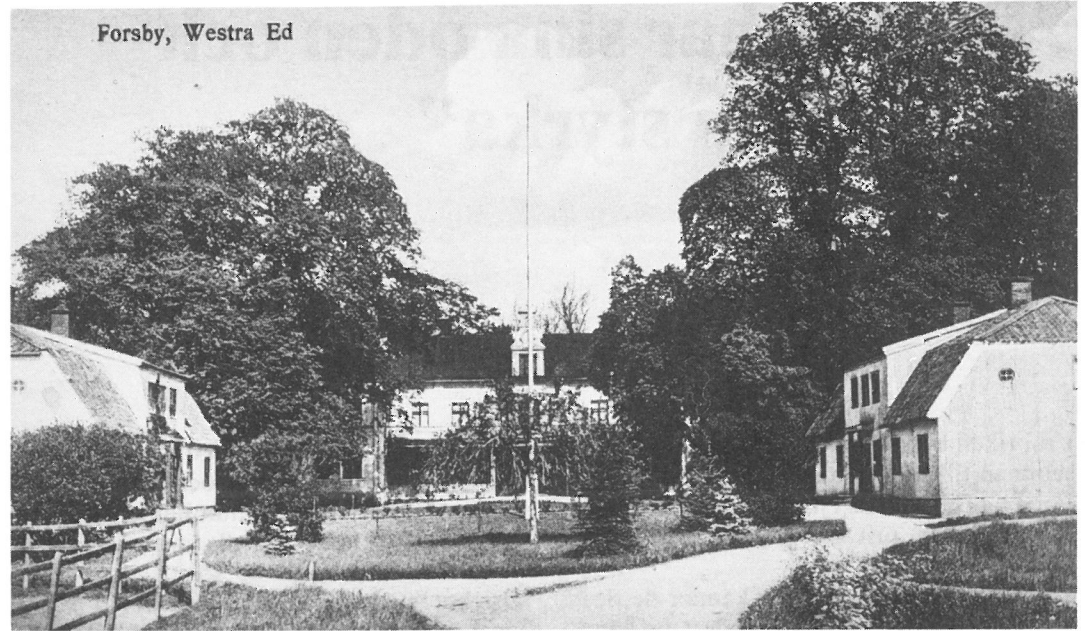
titlar, som snart alla är lagda på data och dokumenterade, de flesta också till sitt ursprung. Västerviks kommun har upplåtit en särskild studielokal dit alla intresserade är välkomna, inte minst de som känner samhörighet med kultur och tradition i norra Tjust. Man kontakter bara Västerviks Gymnasium.

Nu åter till de starka, men ödmjuka kvinnorna och till böckernas historia.

Vi börjar med de levande. Fru Ruth Olsson fick tillsammans med maken Sven, död 1994 och barnen Annelie, född 1953 och Per född 1955 förtroendet att överta Forsby egendom. Donator var då fröken Karin Bergenstråhle. Året var 1980. Fru Ruth och hennes barn har visat en enastående omtänksamhet i förvaltningen, inte minst genom sättet att dela med sig av kulturarvet till ungdomen och bygden. För ett kulturarv är det. Det handlar inte bara om Västra Ed utan om hela norra Kalmar län, ja, om hela vårt lands historia och om intressanta inflytanden utifrån. Några smakprov skall jag ge.

Kanske någon som läser dessa rader sätter ett litet frågetecken i kanten när jag kallar också donatorn ”fröken Karin” för en stark kvinna i Tjust. Hon levde ju ett annorlunda, ganska ensligt liv och många upplevde nog en viss distans till henne. Det var inte många

Forsby, Westra Ed

som kom henne nära utom familjen Olsson. Kanske fanns litet av den där stoltheten, men mer av nedärvd blyghet och ett är säkert: Nog visar det en styrka lika stor som en gång Ada Rydströms på Segersgårde, att donera ett sådant jordagods till dem som hon visste skulle vårda det väl. Hon hade själv sett att familjen Olsson kunde och upplevt att fru Ruths händer inte bara var starka utan också mjukt vårdande. Om andra lät sig skrämmas av djuren som omgav "fröken Karin" trängde fru Ruth genom det yttre skyddande skalet.

Fröken Karin förblev ensamstående. Både hon och modern "överstinnan" kallad var kanske mer intresserade av hästar och hundar än av bokskatterna som hamnat på Forsby, men de lät inget förfaras och genom deras förmedling har bokskatterna nu kunnat gå mot nya och mer socialt inriktade öden. Hur hade då så mycket intressant i bok- och arkivväg kunnat samlas på Forsby? Går vi litet bakåt i tiden skall vi finna svaret.

Det finns en rad stickspår av stort intresse, särskilt gäller det arkivdelen av Forsby-samlingarna. Det har kommit arv och handlingar från många håll. Här ska vi bara följa huvudspåret bakåt. Det går över tre gårdar, alla just i skärgårdsbygden på gränsen mellan Småland och Östergötland. Det är Forsby - Hornsberg - Fogelvik. Att sedan flera andra stora gårdar som Odensviholm, Vindö, Bjursund, Åkerholm och Tindered finns med ökar bara vårt intresse. Men vi följer huvudspåret och det slutar hos Posses, Horns och Gyllenstiernas på Fogelvik. Vi känner genom Kungliga Biblioteket i Stockholm att Margareta Gyllenstiernas och Arvid Horns brevsamlingar för oss ut bland Europas furstar och kungar. Vi finner Sveriges och Europas historia i ett nötskal och förstår att Karl Knutsson tyckte att Fogelvik gick upp mot hela Svea Rike.

Lybeckers tid

Forsbys historia kan vi följa långt in i medeltiden bl a genom studier av Kunskapskällans grundare Eric Havton, som själv verkade på 1800-talet i norra Tjust (Vindö). Bibliotekets glanstid finner vi i början av 1900-talet, generationen före Bergensträhles alltså. Vi möter där en verkligt vårdande dam som hette Emilie Lybecker. Hon var en av de ödmjukt starka.

Hon levde ända till 1917 och blev 95 år gammal. Under mer än hundra år förknippas namnet Lybecker med Forsby, och hela den tiden var en riktig renässans för det gamla biblioteket. "Baron Gösta", Gustaf Lybecker, som var Emilies bror och ägare till Forsby hade t o m en ambition att på Forsby återskapa något av det märkliga bibliotek som en gång funnits på Fogelvik och som delvis nu hamnat på Forsby. En verklig vårdarinna av dessa skatter var stiftsjungfrun Emilie, baron Göstas syster alltså. "Vår" Ada Rydström berättar i "Boken om Tjust" (tredje delen) om Emilie Lybeckers intresse för både äldre och nyare tiders litteratur. Hon bodde innan hon övertog Forsby, när brodern fick penningbekymmer, i Stockholm och medförde också därifrån böcker, som vi nu återfinner i Kunskapskällan. Tillsammans med de bokskatter som redan samlats där blev det ett av 1800-talets märkligaste privatbibliotek.

Det länder henne till heder att hennes intresse för undervisning gjorde att hon på Forsby tog emot lärarinnor och på så sätt vårdade skol- och boktraditionerna på Forsby.

På många sätt kunde hon alltså gå in i beredda gärningar. När vi nu följer böckernas historia bakåt i tiden kommer vi nämligen till en annan stark kvinna. Det är friherinnan Fredrika Sophia Lybecker, född Granschoug. Hon var de nämnda syskonens mor, men också dotter till en av Tjustbygdens verkliga stormän: lagmannen Granschough på Odensviholm. Hon blev som 16-åring gift

med Otto Vilhelm Lybecker som då var dubbelt så gammal som hon. Det var han som fått ära Forsby från slkten von Knorring. Husturu Fredrika Sophia var i hög grad sin faders dotter. Hon hade lätt att skriva och hon stod bakom det mesta i detta väldiga storhushåll inte minst många av de fantastiska textilier som alltjämt finns i behåll på Forsby.

Slakten Posse spelar huvudrollen

När vi nu följer vårt huvudspår bakåt i tiden får vi växla över till vad jag vill kalla Possespåret. Också här finns mängder av intressanta stickspår, men vi väljer här att först följa böckernas historia bakåt och se hur de vårdats av kunniga kvinnor, ofta med "liljevita händer och blått blod" som A. Rundquist skrev. Fast de där nyporna kunde nog vara rätt hårda, när det behövdes. Som jag uppfattar saken dock oftare ödmjukt kunniga i mångahanda ting.

Vi får då göra en liten kringgående rörelse, som börjar på Forsby och går vidare till Fogelvik och Hornsberg som nu blir huvudscenen för vårt "bok- och kvinnospel". Huvudrollen nummer ett innehas då av Wilhelmina, född Lybecker. Henne kan vi, som slkten på den tiden, kalla "Moster Mina". Hennes livsöde är innehållsrikt. Hon var alltså född Lybecker, av slkten vi redan lärt känna. Hon gifte sig med greven Claës Fredrik Posse på Fogelvik. Han var generalmajor och hovmarskalk hos kronprins Oscar men dog tidigt och lämnade "Moster Mina" som en sörjande men inte överksam änka. Överksam hade hon inte varit tidigare heller. Hon hade redan ett äkteskap bakom sig med generalmajor Gustaf Bergensträhle (här kommer Bergenstrählarna alltså in på allvar i vår översikt). Han hade av Karl XIV Johan gjorts till friherre och hörde till de inflytelserika i landet.

”Moster Mina” var själv spirituell och de fick en vacker dotter tillsammans, som alltså tidigt miste både far och styvfar. Hon hette Sophie, gift Lewenhaupt på Claëstorp i Södermanland. Dessa båda damer, ”Moster Mina” och hennes dotter Sophie blir nu våra starka, intelligenta och ödmjuka huvudrolls innehavare. Båda hade de Hornsberg som änkesäte och Forsby som släktgård nummer ett.

Först något mer om ”Moster Mina”. Hon satte starka spår i Fogelviks historia och ännu mera markanta i Hornsbergs historia. När hon blev änka efter Claës Fredrik på Fogelvik 1839 lät hon avstycka Hornsberg från Fogelvik och flyttade själv dit 1844. Fogelvik såldes till Karl XV, men lusthuset på Fogelvik där maken legat på lit de parade tog hon med sig till Hornsberg, där vi ännu kan se det på en liten ö i sjön Rånen. Målningarna i lusthuset som tillskrivs Johan Pasch ger oss en bild av det livliga kulturliv som frodades på herrgårdarna i Tjust vid denna tid. Bland ansiktena i lusthuset finner vi bl a ”den svenska musikens fader” Johan Helmich Roman, som hörde till umgängeskretsen. Och böckerna. Dem vårdade hon och lät binda i vackra 1800-talsband med rygginitialen W. P. Samma sak gjorde fö dottern Sophie, som vi nu kommer till.

På hennes bokryggar finner vi initialerna S. L., som alltså står för Sophie Lewenhaupt om det nu inte står C. M. L., d v s maken Claës Magnus initialer. Skall vi följa hela Sophies livsbana förskjuts tyngdpunkten upp till Claëstorp men vi kan i denna lilla översikt nöja oss med att citera Adam Lewenhaupts beskrivning av ”faster Sophie” i hans ”En färd till minnenas värld, hågkomster från barndomen, 1861-1870”. Hon hade vackra fina drag och ännu som gammal en mycket elegant figur. Hon hade ett gott huvud, läste gärna, skrev roliga brev och förde en spirituell, humorkryddad konversation. Hon rökte cigarr och tog ett glas öl till maten.

Den här starka kvinnan är som flera av de andra värd sitt eget kapitel. För den som vill skriva hennes biografi finns det mycket källmaterial i Kunskapskällan och i Forsby-arkivet. Jag håller just i handen hennes ”stambok” med hälsningar från släkt och vänner men också med många kvicka dikter av henne själv. Gripande är skildringen av hennes unge släktings, löjtnanten Carl Bergenstråhle, död vid ett lansäröverfall i Mexico 1864. Bergenstråhle var i fransk tjänst, och hans död bevitnades och beskrevs av en kamrat, Carl Ericson, som återger händelsen på ett gripande sätt.

Sophie bodde, liksom modern ”Moster Mina” som änka på Hornsberg. Hos henne samlades bokskatter från Fogelvik, Claëstorp och släktens andra gårdar. Hon dog 1885.

Det började på Fogelvik

Forsbys historia går långt tillbaka i tiden, men när det gäller böcker och starka kvinnor är Fogelvik ”urmodern”. Därför slutar vår vandring bakåt på Fogelvik. De starka kvinnorna möter vi redan tidigt. Här nöjer vi oss med att nämna Margareta Ulfsdotter. Det var genom hennes son Karl Knutsson Bonde som norra Tjust sattes på riksstyrelsens och storägarnas karta. Via släkten Gyllenstierna och inte minst genom konungars jämlike statsmannen Arvid Horn hamnar vi mitt i ett lysande följande av släkterna Horn och Posse, där kvinnorna återigen svarar för mycket av finkulturen. Vi mötte nyss ”Moster Mina” som blev länken vidare till Forsby och Hornsberg, men före henne hade vi flera kulturellt intresserade kvinnor på Fogelvik. Många var dessutom smittsamt levnadsglada.

Jag nämnde nyss greven Claës Fredrik Posse som efterlämnade den sörjande men driftiga änkan. Claës Fredrik hade genom testamente fått överta Fogelvik efter sin bror Carl Henrik Posse, eller rättare av sin sväger-

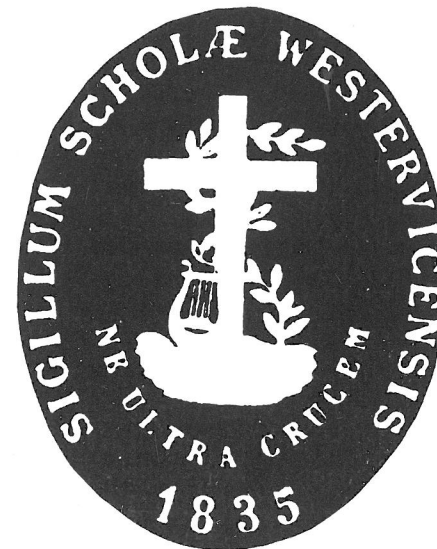
ska Adine de Bréant. Hon var fransyska, skön, spirituell och lekfull. När maken dog 1823 blev Fogelvik henne för trångt, och hon flyttade åter till Paris. Först nyligen har jag insett, hur mycket hon betydde för Fogelviksbiblioteket och därmed för dagens Kunskapskälla. Forsbydonationen har ett stort inslag av franska böcker. Det hörde till tidens sed men i fallet Fogelvik finns andra förklaringar. En är just att grevinnan Adine medförde en stor mängd väl förtecknade franska böcker. Kanske är den stora illustrerade elzevierbibeln från 1669 det bästa exemplet. En praktbok från alla tiders främsta boktryckare!

Bokintresset delade hon med maken greve Carl Henrik, som ville återskapa Hornarnas bibliotek på Fogelvik. Minst 3000 titlar av högsta bibliofila art samlade makarna. De utgör alltjämt stommen i Kunskapskällans Forsbyavdelning. Men det finns andra rarite-

ter. Till dem hör kartor, grafik och musikalier från tidigt 1700-tal och framåt.

En epok i de här samlingarnas historia som också måste få sin egen dokumentation, är vad jag vill kalla "napoleon-epoken". Den kommer oss mycket nära då vi handskas med prinsessan Christine Egypta Bonapartes böcker och handlingar. Hon var alltså Napoleon den stores brorsdotter och gift med kammarherren Arvid Posse. De bodde en tid på Fogelvik och vi har, trots den korta tiden, synnerligen intressanta minnen efter henne i behåll. Om hon hörde till de ödmjuka vet jag inte, men till de levnadsglada hörde hon och på sitt sätt starka, åtminstone färgstarka.

Det har blivit rätt många namn i den här krönikan, ändå bara ett urval. Forsbys, Hornsbergs och Fogelviks arkiv och bokhistoria i sin helhet är ännu oskriven. Du har läst ett första utkast, där kvinnorna spelar första fiolen.

Utges samtidigt i
Västra Eds församlingsskrift
1992-1995

ISSN 1401-9604

Pris: 20:-

TRYCKERIET Repro Reklam AB, Valdemarsvik 1996